

op 17 augustus 1897. Herzl werd door de 204 afgevaardigden uit 15 landen begroet met een staande ovatie. ‘Wij zijn hier om de fundering te leggen voor het huis dat is bestemd een veilige haven voor het joodse volk te zijn,’ zei hij (dl.2, 811). Thuisgekomen schreef hij in zijn dagboek: ‘In Bazel heb ik de joodse staat gesticht.’ (dl.2, 813)

‘Alles zou goedkomen’. Strikt gezien gaat het om de diagnose van de arts Schnirer na Herzls lichamelijke klachten op hun Jerusalemreis. Maar die laatste zin van het tweede boek is een cliffhanger. Wat zou de 20^e eeuw aan zuurs en zoets allemaal opleveren? Het wordt uitkijken naar de publicatie van het derde deel.

Rob DEVOS (Leuven/Kortrijk)

SLOTERDIJK OVER KINDEREN

Peter Sloterdijk, *De verschrikkelijke kinderen van de nieuwe tijd*. Nederlandse vertaling Hans Driesen. Amsterdam, Boom, 2015, 391 p., € 34.90, ISBN 9789089534439

Opvoeders en pedagogen weten dat de tegenwoordige kinderen af en toe verschrikkelijk kunnen zijn. Maar, waaruit bestaat dat verschrikkelijke eigenlijk? Hoe is het zover gekomen met de kinderen van de nieuwe tijd? De bekende filosoof en cultuurcriticus Peter Sloterdijk wordt het schrijven niet moe. Hij behandelt deze vragen in zijn boek dat in een voortreffelijke Nederlandse vertaling is verschenen onder de titel *De verschrikkelijke kinderen van de nieuwe tijd*. Hij beperkt zich echter niet tot de kinderen aan wie we ons dagelijks ergeren. Integendeel, op de achterflap lezen we: “Sloterdijk schetst een meeslepend, maar diepzwart portret van de moderne mens”. En wie wil er nu geen modern mens zijn?

Sloterdijk beschouwt de laatste vraag als retorisch. Wanneer hij zijn boek begint met een solide uiteenzetting van Augustinus’ tweevoudige erfzondeleer gaat hij ervan uit dat zijn lezers zullen glimlachen om die archaïsche theorie. Niemand gelooft meer dat de mens, verdreven uit het paradijs, (i) logisch verbonden blijft met de oerzonde die (ii) telkens weer opvlamt in het leven van elk individu zodat de zonde hem ook als een persoonlijke daad kan worden toegerekend (12-13). Toch heeft ook de moderne mens zijn besognes. Met de Franse revolutie verschoof

het primaat van het gebeurde naar het komende (26). Die verschuiving is permanent, zodat sprake is van telkens terugkerende revolutie, improvisatie, compensatie, mobilisatie, bekering, opstand, innovatie en usurpatie (31-32). Sloterdijk start zijn reflecties op deze revolutie met De Maistre, Tsjernysjevski en Nietzsche. Aldus laat hij zien hoe de mens heeft afgerekend met de erfzonde en toch verschrikt is geraakt in allerlei erfeniskwesties, of, zoals de dolle mens vertwijfeld vroeg: “Vallen we niet aan één stuk door?”

Sloterdijk zet deze “allesomvattende diagnose van de zijnsmodus van de moderne wereld” van het voortdurende glijden en vallen, voort met een aantal historische lessen die beogen duidelijk te maken dat de moderne mens toekomstloos is (55). Revolutionairen en modernen richten zich wel op de toekomst, maar slagen er niet in dit over te dragen op een nieuwe generatie. Het zijn overigens geen lessen van een hooghartige zedenmeester. Eerder van een kunstige, indringende en fantasierijke interpretator van de geschiedenis. Neem bijvoorbeeld de toespraak die Himmler op 4 oktober 1943 te Posen hield voor een groep SS-officieren. Sloterdijk contrasteert Himmlers lofrede op de continuïteit van het Germaanse ras met diens heimelijke wetenschap dat de oorlog niet meer te winnen viel. “In werkelijkheid camouflerden zijn ideeën over de erfelijkheid van de substantie van het ras het ten diepste artificiële, psychodynamisch-morele en juridisch wezen van de filiatie en dat deden ze door middel van onhoudbare pseudobiologische fabricaties” (139).

Het door Sloterdijk aangedragen historisch bewijs voor deze stelling is ronduit dun: Himmler onderhandelde met potentiële Hitler-moordenaars over een mildere Nazi-regering en hij droeg sinds het begin van de oorlog een cyaanalicapsule bij zich. Het eerste laat zich evengoed verklaren door opportunisme en machtshonger; het tweede kan ook betrekking hebben op andere bedreigingen dan die van de geallieerden. Hoe dan ook kan het duizendjarige Derde Rijk volgens Sloterdijk gezien worden als “een experiment ter beantwoording van de vraag of ook staten inclusief hun samenlevingen in staat zijn tot zelfmoord” (134). Dit is misschien juist, maar volgt niet uit de nogal anekdotische geschiedschrijving van Sloterdijk en moet derhalve niet slechts als literaire maar ook als inhoudelijke bombast worden beschouwd.

Deze historische gezwollenheid wordt grotesk als Sloterdijk de wortels van het probleem van de beschavingsoverdracht tussen generaties probeert te traceren. Hij wijst dan – in navolging van Nietzsche – Socrates en Jezus aan als hoofdschuldigen. Uitgaande van Aristophanes’ *Wolken* wordt Socrates een aartss sofist die de Griekse *paideia* op een slinkse manier wist te verstoren (191). Jezus, “het verschrikkelijkste kind uit de wereldgeschiedenis”, zorgt ervoor dat “vanuit beschavingshistorisch oogpunt (...) het generatieproces zich voor het eerst

op westerse bodem los[maakt] van de fysieke voortplanting en van de klassieke aaneenrijging van legitieme vader-zoontransmissies, en verandert in een zuiver geestelijke opvolgingsorde, waarin zonen op zonen volgen, zonder dat een reële vader zou kunnen of mogen interveniëren” (208-209). Het is de vraag of Aristophanes het beste uitgangspunt is voor de interpretatie van Socrates. Het is nog dubieuzer om van alle voorhanden criteria om de historische Jezus te reconstrueren (zoals meervoudige attestatie en terugvertaalbaarheid naar het Aramees) het argument van de gène zodanig te verabsoluteren dat het jongste evangelie die belangrijkste bron wordt om Jezus’ “patropoëtisch overgecompenseerde afkomstcomplex” te onderbouwen en te analyseren (207).

Deze kritiek laat overigens onverlet dat Sloterdijk een belangrijk punt raakt. De evangeliën bevatten inderdaad een latente spanning tussen het zich individueel bekennen tot de vader in de hemel en de patriarchaal geïnstitutionaliseerde godsdienst. Sloterdijk maakt voortreffelijk inzichtelijk hoe deze druk verder oploopt. In de middeleeuwen kon het cultuursysteem de “door bastaardvectoren mede veroorzaakte zelfirritatie” alleen aan door “het voortdurend vooruitschuiven van niet meteen oplosbare spanningen naar komende tijden” (233). De oude genealogische waarden werden door aristocratie en clerus aan hun laars gelapt, met vele bastaardzonen tot gevolg (236). Sloterdijk gaat uitvoerig in op de tegenbeweging van mystieke vroomheid. Typerend is Franciscus van Assisi die zijn koopmansgewaad uittrekt en afstand neemt van zijn vader met de woorden: “Tot vandaag heb ik je mijn vader genoemd op deze aarde; vanaf nu wil ik zeggen: ‘Onze Vader, die in de hemel zijt’.” (244-245).

Sloterdijk staat in de traditie van filosofen die met veel retorisch geweld de geschiedenis naar hun hand zetten om zo de zorgen van de moderniteit voor het voetlicht te brengen. Achter de chaotische structuur van het boek, de moeilijke woorden, complexe zinnen, overweldigende neologismen, hyperbolen en superlatieven schuilt inderdaad het probleem van de beschavingsoverdracht van generatie op generatie. Sloterdijk betoont zich een conservatief als hij de moderne mens ziet wegzinken in het hiaat tussen hun ouders en kinderen. Daarbij past ook zijn, in een filippica tegen de rizoombilosophie van Deleuze en Guattari geuite, teleurstelling over de teloorgang van het kerngezin. Sloterdijk heeft geen antwoord op de bekommernissen van de nieuwe tijd. Ondertussen wekt hij door nauwelijks te zoeken naar sterke inhoudelijke argumenten en volledig te vertrouwen op zijn retorische overtuigingskracht ook de indruk de zorgen niet al te serieus te nemen. De verschrikkelijke kinderen van de nieuwe tijd zijn, kortom, hopeloos. Dat is echter niet al te ernstig.

Marinus IN ‘T VELD (Brussel)